

Ban Jelačić i carska vojska

Radoš, Dino

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:366936>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-16**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij: Povijest – Pedagogija

Dino Radoš

BAN JELAČIĆ I CARSKA VOJSKA

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Ivan Balta

Osijek, 2011.

SAŽETAK:

Ban Josip Jelačić potječe iz kurilovačke loze plemića Jelačića. Već u 18. godini života započinje sa vojničkom karijerom, i na tom se polju iskazao svojom vještinom i hrabrošću. Revolucionarne 1848. godine izabran je za hrvatskog bana. Kao ban je donijeo značajne odluke vezane za hrvatski narod: prekinuo je sve političke veze s Mađarima i ukinuo je kmetsvo. Iste godine je krenuo u rat s mađarskom vladom, nakon što nije uspio u pregovorima s njima riješiti nacionalna pitanja. U tom se ratu istaknuo kao veliki vojskovođa, pritom pomogavši i bečkom dvoru koji je u njemu vidio osobu koja će djelovati u njihovom interesu. Izuzev Mađara, sa svim susjednim narodima je bio u dobrim odnosima i kod svih njih je uživao veliki ugled i respekt. Zasnovaio je i obitelj: sa ženom Sofijom je imao kćer Anicu, koja je nedugo nakon što se rodila, umrla, što je utjecalo na Jelačićevo zdravlje, koje je već od ranih dana njegova života bilo narušeno. Svojim je djelima zadužio hrvatski narod, koji mu je u zahvalu podignuo spomenik koji i dan danas krasi grad Zagreb.

KLJUČNE RIJEČI: Jelačić, Habsburgovci, politika, revolucija

SADRŽAJ :

1. UVOD.....	4.
2. DJETINJSTVO I ŠKOLOVANJE JOSIPA JELAČIĆA.....	5.
2.1. JELAČIĆ ČASNIK I NJEGOV USPON.....	5.
3. BITKA U PODZVIZDU.....	7.
4. REVOLUCIJA 1848. GODINE.....	8.
4.1. NARODNA SKUPŠTINA U ZAGREBU.....	8.
4.2. JELAČIĆEVO IMENOVANJE BANOM.....	9.
5. NOVI RAZVOJ HRVATSKO – MAĐARSKIH ODNOSA.....	10.
5.1. PREKIDANJE POLITIČKIH VEZA S MAĐARSKOM.....	10.
6. ODNOS AUSTRIJSKOG DVORA PREMA JELAČIĆU.....	12.
7. RAT S MAĐARIMA.....	13.
8. USTANAK U BEČU.....	14.
9. OKTROIRANI USTAV.....	15.
9.1. OKTROIRANI USTAV U HRVATSKOJ.....	15.
10. NASTAVAK RATA S MAĐARIMA.....	17.
11. MAĐARI U OČIMA HRVATA U VRIJEME JELAČIĆA.....	18.
11.1. HRVATI U OČIMA MAĐARA U VRIJEME JELAČIĆA.....	18.
12. NJEGOŠ I BAN JELAČIĆ.....	20.
13. UČINCI APSOLUTISTIČKE MODERNIZACIJE U HRVATSKOJ.....	21.
14. JELAČIĆEVO ZAUZIMANJE ZA HRVATSKE INTERESE.....	22.
15. OBITELJ BANA JELAČIĆA.....	23.
16. BOLEST I SMRT BANA JELAČIĆA.....	24.
17. SPOMENIK BANU JELAČIĆU.....	25.
18. ZAKLJUČAK.....	26.
19. LITERATURA.....	27.

1. UVOD

Zadatak ovog rada je pobliže upoznavanje banovanja Josipa Jelačića, odnosno na koji je način banovao u Hrvatskoj i surađivao s bečkim dvorom. Na početku ćemo se upoznati sa samim djetinjstvom i školovanjem bana Jelačića. Zatim će biti govora o njegovom vojničkom usponu i revolucionarnoj 1848. godini, godini u kojoj je Jelačić i postao hrvatskim banom. Potom ćemo se posvetiti odnosu hrvatske i mađarske politike te odnosu carskog dvora prema Jelačiću. U nastavku će biti prikazane karakteristike Jelačićeva vladanja, odnosno banovanja te način na koji je Jelačić pomogao Beču u ratu protiv Mađara. Nadalje, bit će govora i o odnosima Jelačića i slavenskih naroda; u prvom redu Crnogoraca. Na samom kraju će biti govora i o tome kako se Jelačić zalagao za hrvatske interese te kako je došlo do njegove smrti i što je on kao osoba značio za hrvatski narod.

2. DJETINJSTVO I ŠKOLOVANJE JOSIPA JELAČIĆA

Josip Jelačić potječe iz kurilovačke loze plemića Jelačića, od oca Franje i majke Ane r. Portner. Rođen je 16. listopada 1801. u Petrovaradinu, gdje mu je otac bio zapovjednikom divizije. Godine 1809., kad mu je bilo osam godina, stupio je u Theresianum, akademiju u Beču u kojoj su se školovali sinovi plemića i velikaša za upravna i vojna zvanja. U toj školi ostao je deset godina. Za svoga školovanja osobito se zanimao, osim za vojničke vještine, povijest, govorništvo, i tuđe jezike. Po uspjehu u učenju uvijek je bio među najboljim gojencima Theresianuma.¹

Mladi se Jelačić tu odlikovao svojim uzornim vladanjem i marljivošću u nauci. Rano je pokazao rijedak pjesnički dar, a da usto nije zanemarivao ozbiljnih nauka. Svojim moralnim životom i svojom pobožnošću zaslužio je opravdane pohvale od svih svojih odgojitelja i profesora. Jelačić, čiji otac i ujak bijahu ugledni generali u austrijskoj vojsci, odlučio se za vojnički poziv, koji je pretpostavio sjedilačkom poslu u kakvu tužnu uredu.²

2.1. JELAČIĆ ČASNIK I NJEGOV USPON

Ban Jelačić vojničku karijeru započeo je 11. ožujka 1819., na dan kad ga je njegov ujak imenovao poručnikom u dragunskoj pukovniji baruna Kneževića. Jelačić tada otputuje u Galiciju, gdje je logorovala ta dragunska pukovnija, kojoj je pukovnik bio neki Olah pl. Nanas. Jelačić je ubrzo stekao ljubav cijele pukovnije, poštovanje svojih pretpostavljenih, a napose srca svojih drugova, koji su ga obožavali. Tamo se nije štedio pa je naposljetku i obolio. Vrlo uznemirujući znakovi bolesti, a napose želučani grčevi, koji su mu prijetili ugušenjem, izazvali su bojazan za njegov život. Bio je prisiljen napustiti pukovniju i hladno podneblje Poljske da se vrati u Hrvatsku. Veći dio svojih pjesama sastavio je vrijeme dok se nalazio u Zagrebu i u Kurilovcu bolestan kod majke. Nakon što je ozdravio vratio se svojoj pukovniji, koja se tada nalazila u Beču (1825.). Dana 1. svibnja 1825. imenovan je natporučnikom i postaje pobočnikom generala baruna Geramba, a prvog rujna 1830. imenovan je potkapetanom u 3. graničarskoj pukovniji u Ogulinu. Pariška revolucija 1830. godine prisilila je Austriju da pojača svoju vojsku u Italiji, i 1831. otputovao je prvi bataljun graničarske pukovnije iz Ogulina u Milano pod zapovjedništvom majora Hoffmana. Tu se nalazio i Jelačić, koji se mnogo okoristio

¹ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 19.

² Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 1, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 253.

boravkom u Italiji, jer je bataljun, u kojem je služio, sudjelovao u svim velikim vježbama vojske u Italiji, pa je imao priliku u svojoj praksi proučavati vještinu manevriranja kod vježbi s velikim brojem vojnika. Tu je ostao do 1835. Jelačić je tada bio najgorljiviji pristaša doktora Ljudevita Gaja, koji mu je, tako reći, pripremio put da dođe do ustanka Hrvata. Gajeve riječi i napisi proizveli su u građanskoj Hrvatskoj učinak zapaljenih zublji, bačenih u snopove žita. Jelačić je istim načinom budio duh svojih sunarodnjaka u Vojnoj krajini.³

17. listopada 1835. sudjelovao je u graničnom sukobu pod zapovjedništvom generala Juce Rukavine. Uzrok tomu pohodu bijaše to što su turski krajišnici bili otjerali iz Korduna 38 goveda a odbili zahtjev generala Juce Rukavine sa zadovoljstvom. Jelačić je u pohodu zapovijedao pričuvom treće navalne kolone i istakao se junaštvom i vještinom. Za to je dobio osobito priznanje kralja Ferdinanda. Dana 26. veljače 1837. Jelačić je imenovan majorom 48. pješačke pukovnije baruna Gallinera u Zadru i adutantom dalmatinskoga guvernera grofa Vettera von Lilienberga. Tamo je proveo 4 godine. To imenovanje omogućilo mu je da putuje i dobro upozna Dalmaciju i Crnu Goru.⁴

Nakon povratka u Glinu znao je navratiti u Zagreb i upoznati se s istaknutim hrvatskim preporoditeljima. Već u Ogulinu, a napose u Glini pokazao se kao oduševljeni pristaša preporodnog pokreta; u razgovorima, nastupima u časničkim salonima pa i pjevanjem preporodnih budnica širio je među časnicima i građanstvom preporodne ideje, politički program i ozračje. Godine 1842. postao je članom Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva (osnovano 1841.), a 1843. predsjednik njegove podružnice u Glini.⁵

³ Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 1, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 254. – 260.

⁴ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 20 – 21.

⁵ Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 394.

3. BITKA U PODZVIZDU

1843. Jelačić je promoviran za pukovnika i zapovjednika prve banske pukovnije u Glini. Gorio je od želje da se proslavi i na bojnopolju i da se uhvati u koštac s bosanskim Turcima, koji su ponovno počeli narušavati mir na granici. Naskoro mu se pružila ta prilika, pa je to iskoristio da poduzme pohod protiv Turaka u Podzvizdu, koji su uvijek bili najrogoborniji. Pobjedonosna bitka, koju je pukovnik Jelačić započeo 9. srpnja 1845., učinila je njegovo ime još popularnijim i uglednijim, usprkos nepovoljnom svršetku te ekspedicije, kojom se dotada najdublje ušlo u Bosnu. Nakon što je potukao i raspršio Turke, koji su ga htjeli zaustaviti, Jelačić je prešao granicu i progonio ih na čelu osam četa sve do mjesta Podzvizd, kamo je slavođobitno ušao i prisilio muslimane da zatraže od njega oprost i obećaju da više neće narušiti mir granice njegove pukovnije. Poslije tog pomirbenog čina, on je na čelu svog odreda, uz udaranje bubnjeva i pjevanje vojnika, napustio Podzvizd i vratio se u Vojnu krajinu.⁶

⁶ Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 1, Školska knjiga, Zagreb, 1994., str. 270.

4. REVOLUCIJA 1848. GODINE

Godina 1848. bila je jedna od graničnih godina 19. stoljeća na nekim europskim prostorima (npr. u Francuskoj, na njemačkom i talijanskom tlu, te u Austrijskoj Carevini). Procesi gospodarskoga, kulturnog i narodnosnopolitičkog razvoja na tim prostorima od Napoleonovih ratova do druge polovice petog desetljeća 19. stoljeća stvorili su uvjete za prevratne političke promjene, za preokret u interesu uvođenja demokratskih sloboda i demokratičnijih oblika državne vlasti, za anpuštanje feudalnih odnosa, te za ujedinjavanje i državnopravno osamostaljivanje istonacionalnih teritorija. Češki zahtjevi za sjedinjenje njihovih zemalja i građanskom slobodom te nova mađarska vlada izabrana od samih Mađara su pokretački djelovali i na hrvatskom prostoru, osobito u banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji. U Zagrebu, Zadru i Dubrovniku počela su okupljanja hrvatskih domoljuba, koji su se dogovarali o slobodnijem djelovanju u tisku (budući da je bila ukinuta cenzura), o osnivanju narodne garde i o nacionalnom programu čije bi postulate trebalo zagovarati. U tom su gibanju prednjačili narodnjački prvaci u Zagrebu.⁷

4.1. NARODNA SKUPŠTINA U ZAGREBU

Na poziv Ljudevita Gaja i Ivana Kukuljevića Sakcinskog 25. ožujka 1848. u Zagrebu, i to u „Dvorani“, zgradi Narodne čitaonice, sastala se velika Narodna skupština, koja će izraziti želje i zahtjeve Hrvata, tzv. *Zahtijevanja naroda*, u 30 točaka. Skupština je počela u tri sata popodne uz zvonjavu svih zvona Svetoga Marka. Među ostalim, izraženo je: da se ujedine Dalmacija i Vojna krajina s Banskom Hrvatskom, da Banska Hrvatska dobije vladu na čelu s banom neovisnu o mađarskoj vladi, da hrvatski jezik postane službeni u cjelokupnom javnom životu, da Hrvatski sabor, umjesto staleškog ustroja, postane predstavničko tijelo naroda, da se ukine kmetsvo, da se uvedu građanske slobode, da se osnuje hrvatska narodna vojska, te da se zapovjednik banske pukovnije u Glini pukovnik Josip Jelačić imenuje hrvatskim banom.⁸

⁷ Skupina autora, *Povijest Hrvata*, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 393. – 394.

⁸ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1989., str. 106. – 107.

4.2. JELAČIĆEVO IMENOVANJE BANOM

Za održavanja te Narodne skupštine njezini sudionici nisu još znali da je dva dana prije, 23. ožujka 1848., car Ferdinand I. imenovao pukovnika Josipa Jelačića hrvatskim banom, kao i tajnim kraljevskim savjetnikom, a k tome ga i unaprijedio u čin generala i zapovjednika obiju banskih pukovnija, glinske i petrinjske. Odlučnu ulogu za imenovanje Jelačića banom imali su svaki na svoj način Ljudevit Gaj i grof Franjo Kulmer. Cijeneći Jelačića kao pristašu hrvatskog narodnog preporoda, a s obzirom na to da je i on bio i viši vojni časnik, Gaj je preko svojih veza nastojao da Jelačić bude imenovan za bana. Neovisno o Gaju, u tom je pravcu, bio angažiran i Kulmer, koji je smatrao svoga prijatelja Jelačića vrlo pogodnom osobom za dužnost hrvatskog bana. Kulmer je blisko surađivao s Konzervativnom strankom ugarskih magnata, a imao je utjecajne poznanike i u samom Dvoru u Beču.⁹

⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 394.

5. NOVI RAZVOJ HRVATSKO – MAĐARSKIH ODNOSA

Dana 26. ožujka 1848. krenula je caru Ferdinandu u Beč poklonstvena deputacija. Preko Varaždina, Ptuja, Maribora, Graza i Badena deputacija je stigla u Beč, gdje je bila svečano dočekan od hrvatskih i uopće slavenskih sveučilištaraca i od tamošnjeg stanovništva. Car im je obećao sve što su tražili. Kraljevo oklijevanje u potvrđivanju hrvatskih zahtjeva izazvalo je zlovolju u hrvatskog plemstva. U isto vrijeme u Beču su se našli predstavnici svih Slavena s područja Monarhije: Hrvata, Poljaka, Čeha, Srba, Slovaka i Slovenaca. Oni su na zajedničkoj skupštini 2. travnja postavili temelje zajedničkoj borbi za slobodu svih Slavena. Mađari su, pak, poslanicom što su je još 28. ožujka bili uputili pripojenim krajevima, pod načelom slobode, jednakosti i bratinstva, nastojali za se pridobiti hrvatski narod. No malo tko je u Hrvatskoj ozbiljno primio tu poslanicu. Gibanja u hrvatskom narodu nisu odgovarala Mađarima, zapravo hegemonističkim težnjama mađarskog plemstva koje je odricalo pravo na opstanak svakoj drugoj narodnosti u zemljama krune sv. Stjepana, te oni odmah šalju u Hrvatsku do stotinu svojih povjerenika, mađarona, koji su, nakon što su došli u Zagreb 17. travnja, po naredbi Gradskog vijeća, istjerani iz grada. Iste su naredbe upućene svim hrvatskim oblastima.¹⁰

5.1. PREKIDANJE POLITIČKIH VEZA S MAĐARSKOM

Vrativši se u Hrvatsku, Jelačić je 19. travnja svim oblastima uputio okružnicu u kojoj ih je izvijestio o svojim imenovanjima, saopćio im kako se nada da će mu pomoći u rješavanju njegove velike zadaće, te da će im javiti kada će se sastati Hrvatski sabor, a onda ih pozvao da svoje dužnosti točno izvršavaju. Nadalje, rekao je da se u svemu trebaju obratiti jedino njemu te da od nikoga drugoga ne smiju primati službene naloge. Tim činom Hrvatska je prekinula višestoljetnu političku svezu s Mađarskom i pokazala odlučnost u tom trenutku.

Ubrzo nakon toga, 25. travnja, Jelačić je uputio proglas hrvatskom i srpskom narodu u Trojednoj Kraljevini Dalmaciji, Hrvatskoj i Slavoniji, u kojem im izražava odanost. Dalje u proglasu govori o povezanosti Kraljevine Dalmacije s Kraljevinom Hrvatskom i o potrebi sloge čitavog naroda bez obzira na vjeru i razliku u staležima.¹¹

Vijesti da je Ugarski sabor ukinuo kmetstvo (za što su glasovali i hrvatski zastupnici) širile su se i na hrvatskom selu. Budući da Hrvatski sabor nije zasjedao, neke su županije samostalno

¹⁰ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 30.

¹¹ Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 23.

proglasile zaključke Ugarskog sabora te je Jelačić 25. travnja izdao proglas o ukidanju kmetstva. Zbog nemira na selu i mađaronske propagande među seljacima, 27. travnja proglasio je prijeki sud. Kao svoje savjetodavno tijelo osnovao je Bansko vijeće u koje je pozvao viđenije osobe iz redova hrvatskog pokreta, a zatim ga, nakon što je 18. svibnja imenovao članove i predsjednike pet odsjeka, pretvorio u vrhovno upravno tijelo, prvu hrvatsku samostalnu vladu. Vijeću je naložio da izradi izborni red za Sabor. Izbornim redom od 13. svibnja Sabor je od staleškog pretvoren u predstavničko tijelo. Ugarska je vlada nastojala podrediti Jelačića i onemogućiti poziv Sabora.¹²

¹² Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 397.

6. ODNOS AUSTRIJSKOG DVORA PREMA JELAČIĆU

U početku se carski Dvor prema tim zahtjevima iz Pešte odnosio popustljivo i činilo se da će Jelačić biti uklonjen s banske dužnosti. Na tu popustljivost Dvora utjecale su nestabilne prilike u Carevini, pa se smatralo da bi takav ustupak, ako bi primirio Mađare, mogao biti koristan. No, kako su Mađari sve intenzivnije težili nezavisnosti Ugarske, u Beču je najzad zauzeto stajalište da Jelačić treba ostati na banskoj dužnosti, jer on, opirući se Mađarima u interesu Hrvatske, radi i za interese Austrije. Politiku Dvora da se obuzdaju svi pokreti koji remete državnu sigurnost i koheziju, mogla je provesti jedino vojska. Zato je Dvor davao najveće značenje austrijskoj vojsci i uzdizao ugled pojedinih vojskovođa, osobito najistaknutijih, poput Johanna Josepha Radetzskog i Alfreda Windischgraetza. Kako je Jelačić bio profesionalni vojnik, Beč je računao i na njegovu ulogu kao hrvatskog vojskovođe pod čijim je zapovjedništvom bila vojska i banske Hrvatske i Vojne krajine. Nakon zasjedanja u lipnju i početkom srpnja 1848. Hrvatski sabor nije više sazivan. Ponašanje Mađara prema Banskoj Hrvatskoj Hrvati su doživljavali kao nasilje kojem se trebalo oduprijeti.¹³

¹³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 397.

7. RAT S MAĐARIMA

Prije objave rata, Jelačić je pregovarao s Mađarima. Tražio je da se ugarsko ministarstvo rata i financija sjedini sa središnjom vladom u Beču, a ostala će ministarstva Hrvati priznati uz uvjet da im se zajamči potpuna unutarnja neovisnost i upotreba hrvatskog jezika, pa i na zajedničkom Ugarskom saboru. Mađari su te uvjete odbili. Vrativši se poslije pregovora u Zagreb, Jelačić je uz suglasnost Beča odlučio ratom osigurati Hrvatskoj neovisnost te tako skršiti politiku mađarskog hegemonizma i onemogućiti raspad Monarhije. Ban Jelačić 7. rujna kreće iz Zagreba prema Dravi. S Harmice se pokrenula vojska pod novom trobojnicom, koja je ujedinila crveno – bijelu hrvatsku s bijelo – modrom slavonskom zastavom. Već 11. rujna Jelačić prelazi Dravu kod Varaždina.¹⁴

Glavnu težinu kampanje snosila je Vojna krajina, koja je stavila pod oružje svoje treće bataljune; prva dva bataljuna birane momčadi nalazila su se još uvijek u Italiji. Preko Drave su prešle i dobrovoljačke čete, loše opremljene, slabo disciplinirane; bilo je gorštaka iz Dalmacije, Bosne, čak i iz Bugarske. Strateški cilj Jelačića bijaše čim brže prodrijeti ravnom crtom do Budima i Pešte. Napredovanje se razvijalo povoljno; 11. rujna je Međimurje priključeno Hrvatskoj.¹⁵

U Ugarskoj su mu se trebale priključiti postrojbe iz Slavonije pod zapovjedništvom generala C. Rotha, ali su se one zbog slabe opskrbljenosti raspale i predale. Računao je i da će mu se pridružiti dio carske vojske koja je prešla u djelokrug ugarske vlade, pa je mjesto hrvatskih istaknuo carske zastave, ali je odaziv na njegove proglase bio slab. Na dva dana hoda do Budima i Pešte naišao je na mađarske postrojbe; bitka kraj Pakozda i Velencea 29. rujna završena je neodlučeno, nakon čega je sklopljeno trodnevno primirje za kojega je Jelačić 30. rujna krenuo prema austrijskoj granici kako bi primio popune.¹⁶

¹⁴ Josip Horvat, *Politička povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1989, str. 135.

¹⁵ Isto, str. 136.

¹⁶ Josip Neustadter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848.*, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 83. – 85.

8. USTANAK U BEČU

U Beču je 6. listopada 1848. izbila revolucija. Predvodili su je sitna buržoazija i sveučilištarci. Cilj revolucije je bio stvaranje velike jedinstvene Njemačke pod utjecajem Svenjemačkog parlamenta u Frankfurtu. Revolucija je bila povezana s političkom djelatnošću Mađara u Ugarskoj, a i buknula je na njihov poticaj da bi carske čete odvojili od Jelačića. Jelačić je za ustanak saznao dan kasnije; mijenja svoj naum te umjesto da udari na Peštu, pođe na Beč, hoteći time osigurati zaleđe. Cijeli dan 10. listopada banova se vojska utaborila blizu Beča, kod Rothneusiedla među rijekom Fischom i bečkim zidinama.¹⁷

Pod Bečom je vojska pod Jelačićevim zapovjedništvom bila raspoređena na dvije strane; prema Beču i prema ugarskoj strani. Pod zidinama Beča Jelačiću su se pridružile još dvije pukovnije i jedan bataljon carske vojske. Glavnu svoju silu postavio je prema Beču na Laarbergu do Simmeringa. Beč je bio opkoljen s vojskom od šezdeset tisuća ljudi, u kojoj je bilo svih narodnosti: Čeha, Nijemaca, Slovaka, Rusina, Poljaka, Talijana, Hrvata, Srba i dr. Dana 16. listopada car Ferdinand je kneza Windischgraetza, vrhovnog zapovjednika u Češkoj, na zagovor njemačkih konzervativnih građanskih krugova, promaknuo u čin feldmaršala i imenovao zapovjednikom sve carsko – kraljevske vojske, osim one koja se pod zapovjedništvom maršala Radetzkog nalazila u Italiji. Tako je sada pri opsadi Beča i Jelačić sa svojom vojskom bio podređen knezu Windischgraetzu.¹⁸

Otada se, dakle, Jelačić borio kao carski general. Za opsade 30. listopada kraj Schwechata porazio je mađarsku vojsku koja je došla u pomoć Beču, u osvajanju kojega je 31. listopada sudjelovala i njegova vojska, čime je bitno pridonijeo razbijanju opsade Beča. Ferdinanda je na čelu Monarhije zamijenio Franjo Josip I. On je, stupajući na prijestolje 2. prosinca, Jelačića imenovao guvernerom Rijeke i namjesnikom Dalmacije, ali je njegova vlast u Dalmaciji ostala uglavnom formalna. U operacijama protiv mađarske revolucije Jelačić je sudjelovao kao zapovjednik jednoga od triju armijskih zborova i, nakon više bitaka, 5. siječnja 1849. s Windischgraetzom ušao u Budim. Nakon ulaska u Peštu sukobio se s Windischgraetzom, koji nije želio nastaviti prodore protiv oslabljenih mađarskih postrojba i zbog njegova oslonca na konzervativne mađarske aristokrate koji nisu prihvaćali ravnopravnost naroda u Ugarskoj.¹⁹

¹⁷ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 73.

¹⁸ Isto, str. 74. – 75.

¹⁹ Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 399.

9. OKTROIRANI USTAV

Uspjesi u ratu protiv Mađara potaknuli su Dvor da 8. ožujka 1849. proglasi tzv. Oktroirani ustav od 4. ožujka, kojim je najavljeno kretanje prema centralizaciji i germanizaciji. Ustav je u osnovi bio kompromis između stanja nastalog revolucijom i tradicionalnog monarhijskog apsolutizma; bitno je ograničio zakonodavnu ulogu dvodomnog središnjeg parlamenta, osiguravajući svu vlast caru, odnosno vrhovima Monarhije. Car je imao mogućnost staviti izvan snage svaku odluku pokrajinskih sabora ako bi je smatrali suprotnom interesima bečkog središta, što je praktički dokidalo ionako usku autonomiju pojedinih zemalja koju je predviđao nametnuti ustav Franje Josipa. Bilo je to, uostalom, u suglasnosti s ustavnom definicijom o Monarhiji kao nedjeljivoj cjelini, sastavljenoj od pojedinih krunovina koje s vremenom trebaju postati jednoobrazne pokrajine carstva. O bilo kakvoj političkoj individualnosti Hrvatske nije, dakle, moglo biti ni govora.²⁰

9.1. OKTROIRANI USTAV U HRVATSKOJ

Ustav je samo predviđao mogućnost dogovora o sjedinjenju Hrvatske i Slavonije s Dalmacijom, ali je pritom izričito naglasio da Vojna krajina ostaje pod upravom središnjih vlasti u Beču. Doduše, dopustio je pripojenje Rijeke i Hrvatskoga primorja, jamčeći pritom Hrvatskoj nezavisnost od Ugarske, što je predstavljalo potvrdu stanja nastalog u travnju 1848. godine. Razumljivo je da je ustav u Hrvatskoj naišao na snažan otpor. Pružili su ga konzervativno plemstvo i liberalna struja narodnjaka. Hrvatski liberali otvorenu su kritizirali Franju Josipa zbog toga što je u maniri apsolutnoga vladara nametnuo zemlji njezin temeljni zakon, žaleći se pritom na nezahvalnost Beča koji je 1848. Hrvate žrtvovao Mađarima, a sada ih želi prepustiti na milost i nemilost Nijemcima. U Hrvatskoj ustav službeno nije stupio na snagu sve do početka rujna 1849. godine kada ga je Bansko vijeće proglasilo tek nakon Jelačićeva povratka i na njegov izravni pritisak. Kao visoki časnik carske vojske, Jelačić nije mogao izravno pokazati svoje neslaganje s raspuštanjem austrijskog parlamenta, odnosno s nametanjem ustava koji je prelazio preko temeljnih hrvatskih nacionalno – političkih ciljeva. To ne znači da je odobravao carev

²⁰ Skupina autora, Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 144.

postupak, odnosno politiku bečke vlade. Natjerao je Bansko vijeće da ga prihvati tek potkraj kolovoza 1849. kada je u zraku visila vojna intervencija protiv Hrvatske.²¹

Jelačićevo otezanje s proglašenjem ustava, a potom odugovlačenje oko njegova objavljivanja, kao i činjenica da je do raspuštanja Banskog vijeća kao autonomne vlade došlo tek sredinom srpnja 1850., pobudili su kod Franje Josipa najozbiljniju sumnju u banovu odanost Habsburzima i Monarhiji, koja će potrajati sve do Jelačićeve smrti. Neprestano ga okrivljujući zbog lošeg političkog stanja u zemlji, štoviše, smatrajući da ga je Jelačić namjerno izazvao, Franjo Josip se neko vrijeme čak bavio mišlju da mu oduzme vlast tako da mu postavi zamjenika koji bi ga u svemu nadzirao, ali od toga je na kraju ipak odustao. Carevom nepovjerenju prema Jelačiću zacijelo su pridonijele i kritike što ih je ban osobno upućivao caru tijekom sjednica ministarskog savjeta kojima je redovito prisustvovao početkom pedesetih godina. Unatoč tome što je oktroirani ustav ostao na snazi sve do kraja 1851., bečko središte u tom je razdoblju vladalo uglavnom s pomoću naredbi ne dopuštajući na taj način ni uskoj autonomiji, koju je ustav dopuštao, da zaživi. Činjenica da mnoge ustavne odredbe uopće nisu sprovedene u život, odnosno da su u praksi primjenjivane uglavnom samo one odredbe koje su osiguravale centralizaciju Monarhije, također je bio signal da Dvor zapravo uskoro namjerava dokinuti ustavno stanje i uvesti otvoreni apsolutizam.²²

²¹ Skupina autora, Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 145.

²² Isto, str. 146.

10. NASTAVAK RATA S MAĐARIMA

Nakon nekoliko uspjeha carske vojske Mađari kreću u protuofenzivu početkom travnja 1849. godine i prisiljavaju austrijsku vojsku na povlačenje, a mađarska je vojska zauzela Bačku i Banat. Jelačić je tada imenovan zapovjednikom Južne armije koja je trebala djelovati u južnoj Ugarskoj. Imenovan je zapovjednikom sve vojske u Hrvatskoj i Slavoniji te Bačkoj s ovlastima da na području pod upravom srpskoga vojvođanskoga Glavnoga odbora uspostavi staru strukturu vlasti na civilnom području i u Vojnoj krajini. 14. travnja, kada je Jelačić krenuo s postrojbama iz Pešte prema Osijeku, kamo je stigao 26. travnja, Mađari su u Debrecenu proglasili detronizaciju Habsburgovaca i imenovali svoga vođu Lajosa Kossutha namjesnikom Ugarske. Jelačić je u Srijemu uspostavio kondominij sa srpskim vojvođanskim pokretom. Protivio se zahtjevu srpskog patrijarha Rajačića da se Srijem proglasi dijelom Vojvodine Srpske. Prešavši Dunav, u krvavim je borbama zauzeo Novi Sad, Sombor i najveći dio Bačke, ali je morao povući svoju vojsku, oslabljenu epidemijom kolere, pred brojnijom mađarskom. Najzad, na poziv iz Beča, u taj su se rat, kao saveznici Austrijske Carevine, uključili i Rusi. U sudaru s austrijskom i ruskom vojskom mađarske su postrojbe trpjele teške gubitke. Jelačić je 31. srpnja ponovo prešao Dunav i sudjelovao u bitkama koje su završile konačnom predajom mađarske vojske nakon što su pretrpjeli konačan poraz 13. kolovoza 1849. u bici kod Vilagosa. Poslije tog poraza mađarske su se vojne snage našle u rasulu. Mnogi su časnici postali zarobljenici, a mnogi su i uspjeli emigrirati. Emigrirao je i Lajos Kossuth, koji je u emigraciji ostao do kraja života.²³

²³ Skupina autora, Povijest Hrvata, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 398.

11. MAĐARI U OČIMA HRVATA U VRIJEME JELAČIĆA

Nakon 1825. dolazi do jačanja mađarskog nacionalnog pokreta koji je svojim temeljnim ciljem smatrao stvaranje jake nacionalne države Mađara po uzoru na francusku nacionalnu državu u kojoj postoji samo jedan politički narod. Te ciljeve mađarska politička elita prije 1848. nije mogla potpuno ostvariti. Najveću prepreku predstavljali su bečki dvor i oni krugovi imperijalnog centra koji su težili k centralizaciji i nisu htjeli dijeliti vlast s mađarskom političkom elitom. Na putu mađarskim planovima stoje i sve jači nacionalni pokreti nemađarskih naroda, u prvom redu hrvatski pokret.²⁴

U doba Ilirizma pripadnici Ilirskog pokreta udaljavaju se od ideje zajedništva s Mađarima, s jedne strane zbog mađarskih težnji za stvaranjem jedinstvene mađarske nacionalne države, a s druge strane u skladu s idejama slavenske uzajamnosti i planovima južnoslavenske integracije. Oružani sukob između Jelačićeve vojske i Mađara može se samo djelomično smatrati mađarsko – hrvatskim ratom, jer i do toga je došlo na inicijativu austrijskog centra moći, ali s odobrenjem proilirске većine u hrvatskoj javnosti. Dakako, do rata nije došlo samo zato što je Jelačić bio vjeran dinastiji, lojalnost kojoj nije htio (ni mogao) tek tako zamijeniti lojalnošću mađarskoj vladi, pogotovo nakon što je ova zatražila njegovu smjenu i time Jelačića dovela u još veću ovisnost o konačnom stavu Beča koji je tek uoči pohoda na Ugarsku povukao lipanjsku odluku o njegovoj smjeni.²⁵

11.1. HRVATI U OČIMA MAĐARA U VRIJEME JELAČIĆA

Tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća u mađarskoj javnosti stvara se vrlo negativna slika o Ilirskom pokretu, odnosno Hrvatima koji mu pripadaju: da su to panslavisti koji pripremaju savez s Rusijom radi uništenja mađarskog naroda i države. S obzirom na to da je ostvarivanje mađarskih nacionalnih težnji desetljećima sprječavao (austrijski) imperijalni centar moći, veze iliraca s određenim krugovima na bečkome dvoru donijele su pak sliku Hrvata – iliraca kao sredstva bečke vlasti protiv Mađara. Najnegativnija slika Hrvata u mađarskoj javnosti javlja se u doba Jelačićevog ratnog pohoda protiv mađarske vlade. Mađari su tvrdili da su bili voljni pregovarati o hrvatskim željama i zahtjevima, ali je to ban Jelačić odbio, odnosno dodao nehrvatske, proaustrijske i prosrpske zahtjeve koje Mađari nisu mogli ispuniti. Oružani se sukob

²⁴ Dinko Šokčević, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2006., str. 18.

²⁵ Isto, str. 21.

objašnjava isključivo kao posljedica politike bečke kamarile i tvrdi se da je ona nahuškala Jelačića i nagovorila Hrvate da izvrše agresiju protiv Mađara.²⁶

Kada je Jelačićeva vojska napustila mađarski teritorij, negativna slika o Hrvatima više neće biti u prvom planu, a banovo vojevanje od prosinca 1848. do ljeta 1849. u ulozi podređenog austrijskog generala, mađarska javnost više uopće ne doživljava kao mađarsko – hrvatski rat, već kao sukob s austrijskim carem koji želi uništiti ne samo Mađare koji brane svoju neovisnost, već i poništiti sve rezultate revolucije.²⁷

²⁶ Dinko Šokčević, Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2006., str. 34. – 35.

²⁷ Isto, str. 35.

12. NJEGOŠ I BAN JELAČIĆ

Veze između Petra Njegovića Njegoša, crnogorskoga vladike i vladara, i bana Jelačića vjerojatno datiraju iz 1838. kad je Jelačić kao pobočnik zapovjednika čitave Dalmacije grofa Vettera von Lilienberga boravio u Boki kotorskoj. Te su veze posebno došle do izražaja u 1848. kada su se Hrvati na čelu s Jelačićem našli u europskim revolucionarnim previranjima, a koja su se osjećala i u neposrednom Njegoševu susjedstvu, u Boki kotorskoj. Njegoš je podržao borbu Hrvata i Srba u Habsburškoj Monarhiji već od prvih početaka revolucionarnih gibanja. Bokelji su na skupštini 1. lipnja 1848. zatražili i ujedinjenje s Hrvatskom. Kad je sve očigledniji bio sukob između Hrvata i mađarske vlade, Njegoš je nudio Jelačiću 10.000 Crnogoraca u pomoć, u Zagreb je poslao svoga vojvodu Ivu Rakova Radonjića s posebnim pismom, a u Trstu je zamolio svoga prijatelja Vukovića da se pobrine za lađe koje će prevesti Crnogorce u Rijeku, kad pođu u pomoć Jelačiću. Kako su sukobi s mađarskom vladom kulminirali Njegoš je odgovarao Jelačića od rata i savjetovao mu da osigura granice na Dravi, te da provali u Bosnu i proglasi slobodu i obećavao mu je da će ga on u tome pomagati s 20.000 Crnogoraca. Još je Njegoš očekivao da će se Jelačić proglasiti vladarem Trojedne Kraljevine u kojoj bi i Crna Gora našla jedno moćno uporište. Kad je Jelačić 2. prosinca postao gubernatorom Rijeke i Dalmacije o tome je posebnim pismom obavijestio Njegoša. S druge strane, Njegošu je bilo poznato sve što se zbivalo oko Jelačića.²⁸

²⁸ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 85.

13. UČINCI APSOLUTISTIČKE MODERNIZACIJE U HRVATSKOJ

Nakon proglašenja oktroiranog ustava u Hrvatskoj centralistička vlada u Beču mogla je prići pripremama za ukidanje Banske vlade i započeti svoje modernizacijske reforme. Odmah na početku 1850. uvedeno je u cijeloj Moharhiji vojnički organizirano oružništvo (žandarmerija), od kojega je u Hrvatskoj uspostavljena čitava regimenta, a zatim su uskoro slijedile i druge reforme, prije svega nova uspostava Banske vlade u lipnju 1850. Prije toga, kralj je konačno sankcionirao zaključke Hrvatskog sabora iz 1848., ali ipak tako, da ih je sankcija prilagodila duhu oktroiranog ustava, osobito što se tiče Sabora i vlade. Naime, kraljeva je sankcija proglasila Sabor od 1848. raspuštenim, a Bansku je vladu podredila centralnoj u Beču. Slijedila je odmah i nova reorganizacija cjelokupne političke uprave. Zemlja je razdijeljena na šest županija; na čelu županija stajali su vrhovni župani, koji su postali izvršni organi Banske vlade, koja je sve više postajala produžena ruka središnje bečke vlade. Županije su se dijelile na kotare, a na njihovu čelu stajali su podžupani, ali su i oni ubrzo postali sastavni dio poslušne činovničke hijerrahije koja se ubrzano izgrađivala.²⁹

U Hrvatskoj, koja je spadala među najnerazvijenije dijelove Monarhije, promjene što ih je nametnulo bečko središte uspjele su ukloniti ostatke feudalnog sustava na svim područjima društvenog života i stvoriti neke osnovne uvjete za razvoj građanskog društva. No, u cjelini uzevši, one nisu bile u skladu s potrebama hrvatskog građanstva, pa ih zbog toga ono uglavnom nije moglo koristiti za vlastiti gospodarski napredak. Samo malom broju predstavnika pojedinih socijalnih skupina omogućen je materijalni i društveni prosperitet. Najvećem dijelu hrvatskog stanovništva modernizacija nametnuta iz Beča donijela je ili stagnaciju ili nazadak u materijalnom smislu. Stoga je u Hrvatskoj u svim slojevima društva ubrzo prevladalo uvjerenje o općenitom pogoršanju životnih uvjeta.³⁰

Jelačiću je ostavljen samo banski naslov; on praktički više ne vlada. Čete žandara paze svaki pokret građana; čak je i sam ban Jelačić bio uhođen. Poslije nagle smrti srpskog vojvode generala Šupljikca Jelačić je bio uvjeren da će njemu biti dodijeljena čast srpskog vojvode, no to se nije dogodilo. Apsolutizam nosi nasilnu germanizaciju: Franjo Josip i njegov krug hoće stvoriti novi narod, „austrijski narod.“ Narodni je jezik ponovo ugrožen.³¹

²⁹ Skupina autora, Povijest Hrvata, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005., str. 421.

³⁰ Skupina autora, Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa, Zagreb, 2003., str. 148.

³¹ Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, August Cesarec, Zagreb, 1989., str. 144. – 145.

14. JELAČIĆEVO ZAUZIMANJE ZA HRVATSKE INTERESE

Već 1850. godine na bečkom dvoru nije se u Jelačića imalo povjerenje, a dvije godine kasnije ministar policije general von Kempen predložio je da se Jelačića smijeni i na njegovo mjesto postavi nadvojvoda Ernest. Glavni Jelačićevi protivnici na Dvoru bili su knez Schwarzenberg, pokretač francijozefinske autokracije, i Filip grof Grunne, feldmaršal i carev generalni pobočnik. Jelačić je uvijek nastojao pomoći svome narodu i učiniti najviše što se moglo u interesu Hrvatske. Još prije polaska u vojnu na Ugarsku u Varaždinskoj županiji osnovao je *Zavod bana Jelačića* za nemoćne vojnike iz 1848./49. i njihove obitelji. Njegovim je zauzimanjem 1849. Strossmayer imenovan đakovačkim biskupom, 1851. pokrenuo je uspješnu akciju za osnivanje hrvatskog narodnog kazališta, 1852. postignuo je da se osnuje Zagrebačka nadbiskupija, čime se Hrvatska i crkveno odvojila od Ugarske.³²

Godinu dana kasnije postao je predsjednikom obnovljenog Hrvatsko – slavonskog gospodarskog društva. Poticao je pisanje udžbenika na hrvatskom jeziku, zauzimao se za izgradnju cesta i željeznice te nastojao riješiti probleme na selu nakon ukidanja feudalnih odnosa.³³

1850. godine njegovim zalaganjem je osnovano „Društvo za povjestnicu jugoslavensku.“ Iako teško bolestan još 1857. brinuo se o radu Društva, zalažući se da se Kukuljeviću omogući istraživački rad arhivske građe u Dubrovniku, značajne za hrvatsku povijest. Jelačićevim zalaganjem također Zagreb je 7. rujna 1850. vladarevim patentom spojen u jedinstvenu općinu i time su uspostavljeni temelji modernog grada Zagreba. Čitavo njegovo nastojanje bilo je izmiriti interese i želje naroda s mogućnostima, opirući se apsolutističkim mjerama s više ili manje uspjeha. U poslijeratnim godinama, kad su sve službe centralizirane iz Beča, Jelačić je omogućio službe mnogim istaknutim narodnjacima Hrvatima i Srbima.³⁴

³² Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 399.

³³ Isto, str. 399.

³⁴ Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 312.

15. OBITELJ BANA JELAČIĆA

Dosta je kasno zasnovao svoju obitelj, tek 1850. kad se oženio Sofijom, kćerkom Georga grofa Stockaua iz Napajedla, svoga prijatelja iz mladih dana, koji je s njim išao na vojnu u Ugarsku i uz njega ostao čitavo vrijeme rata. Svoju životnu družicu susreo je na pokladnom plesu u Hofburgu 1850. Zaruke su objavljene 15. travnja 1850., a vjenčanje 22. srpnja 1850. u Napajedlu u Moravskoj. Jelačića su na svadbu pratili dvorski savjetnici Metel Ožegović i Herman Bužan, barun Franjo Kulmer, vitez Denkstein, biskup Josip Juraj Strossmayer i još neki viđeniji izaslanici hrvatskih oblasti. Na vjenčanje cara Franje Josipa 1854. bili su pozvani i ban Jelačić i njegova supruga. Tada je ban odlikovan grofovskim plemstvom, a banica imenovana dvorskom gospođom. Po povratku u domovinu priređen im je poseban svečan doček.³⁵

Od jeseni 1855. bračni par Jelačić boravi na svom imanju Novi Dvori, gdje im se na Božić rodila kćer Anica. Tada je osobito došla do izražaja Jelačićeva očinska brižnost kao supruga i oca. S obzirom da je Jelačićeva bolest napredovala ljeti 1856. išao je sa svojom obitelji na liječenje u Karlove Vary a odatle je otputovao u lječilište Oostende u Belgiji. Nakon toga je otišao u London a po povratku u Beč snašla ih je velika žalost: njihova jedinica Anica umrla je od kolere 11. rujna 1856. u Napajedlu. Tijelo svoje jedinice prevezli su u Nove Dvore i pokopali ga 2. listopada 1856. u Kapelici sv. Josipa. Tu su se i oni sklonili tražeći samoću i mir. Ostali su u Novim Dvorima sve do banove smrti 1859. Kao što je bila banica Sofija brižna supruga za banova života tako je i poslije njegove smrti ostala uz njega, njegujući njegov kult, ali i padajući u očaj. Njezin najmlađi brat Otto poveo ju je po Europi; svugdje je bila dočekivana kao vladarica što svjedoči o slavi njezinog pokojnog supruga. Ponovo se udala za tridesetogodišnjeg grofa Adolfa Dubskog 16. svibnja 1863, u čijem je braku imala dvoje djece: Mariju i Franju. Umrla je rano, 17. siječnja 1877. u Beču, u 43. godini života, a pokopana je u Zdislovici u Češkoj. Staza u Tuškancu kuda je šetala s mužem iz poštovanja prema njoj nazvana je 1852. njezinim imenom – Sofijin put, danas Dubravkin put.³⁶

³⁵ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 113. – 116.

³⁶ Isto, str. 117.

16. BOLEST I SMRT BANA JELAČIĆA

Od 1855. Jelačićevo se zdravlje pogoršalo i počeo je mršaviti. Njegovi napadaji grčeva, od kojih je trpio još od mladih dana, vraćali su se sve češće. Već sa 21 godinom obolio je od bolesti grla. U to je vrijeme uslijed bolesti i kosu izgubio. Ta ga je bolest i kasnije pratila. Svakako i neočekivane političke prilike u Monarhiji nakon gušenja revolucije u Ugarskoj 1849. vrlo su nepovoljno djelovale na duševno raspoloženje, a time i na duševno zdravlje bana Jelačića. Dok je bio na liječenju u Parizu, saznao je da je njegova bolest duševne naravi i da joj nema lijeka. Posebno ga je pogodila smrt kćeri jedinice Anice 1856. Paraliza izazvana bolešću naveliko je zahvatila Jelačićev organizam u ljeto 1858. Nije shvaćao što govori i svaka mu je rečenica nerazumljivo mucanje. Počeo je i zaboravljati što govori, sve je teže hodao i zbog velikog pogoršanja bolesti preselio je u bansku palaču u Zagrebu. Ban Jelačić umire 20. svibnja 1859. u 0,30 sati. Njegovo je tijelo balzamirano i zatim (22. svibnja) izloženo u Banskom dvoru. Počasnu su stražu uza nj sve do 26. svibnja držali Otočani.³⁷

Na vijest o Jelačićevoj smrti car Franjo Josip je u Zagreb poslao podmaršala Steiningera, predstojnika predsjedničke pisarne vrhovnoga vojnog zapovjedništva, koji je izrazio udovici Sofiji carevu duboku sućut. Ujedno je prenio na Jelačićevu braću (Đuru i Antuna) njemu podijeljenu grofovsku čast. Steininger je odredio da Prva banska pukovnija ubuduće nosi ime *Prva banska pukovnija grofa Jelačića*. Sprovod je počeo 26. svibnja u 10 sati. Cijeli Zagreb je bio obavijen u crno. Banu je tek formalnu počast odalo službeno izaslanstvo carskog Dvora dok je vojnu delegaciju predvodio podban barun Josip Šokčević uz prisutnost crkvenih i civilnih dostojanstvenika i deputacija. Mnoštvo naroda iz cijele Hrvatske je došlo na pogreb.³⁸

³⁷ Josip Neustadter, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 1998., str. 336.

³⁸ Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005., str. 399.

17. SPOMENIK BANU JELAČIĆU

O podizanju spomenika Jelačiću u Zagrebu razmišljalo se nakon carske odluke od 20. travnja 1854. o Jelačićevu uzvišenju na čast nasljednih grofova. Gradsko je zastupstvo 1. svibnja 1854. predložilo da se na trgu koji nosi ime slavnog bana podigne njegov spomenik kojeg je on usljed velikih zasluga za hrvatski narod već i prije zaslužio. Spomenik, konjičku statuu, izradio je glasoviti bečki umjetnik Anton Dominik Fernkorn, jedan od najvećih kipara svoga doba, a lijevao ga je Čeh J. Rohlich. Postavljanje spomenika počelo je 19. listopada 1866., a dovršeno je 15. studenoga. Spomenik je konačno otkriven 16. prosinca 1866. I Beč i Pešta nisu blagonaklono gledali na podizanje spomenika Jelačiću jer su tada bili u međusobnim pregovorima. Inače, predsjednikom Odbora za podignuće spomenika banu Jelačiću imenovan je veliki Jelačićev prijatelj Josip Neustadter. Spomenik je u središtu Zagreba postao i svojevrsni simbol grada. Na tom je mjestu stajao više od osamdeset godina, sve do noći između 25. i 26. srpnja 1947., kad je pod utjecajem ondašnjih ideoloških i političkih prilika u nas i u prigodi proslave 100. obljetnice mađarske revolucije tajno i protuzakonito demontiran, srušen i uklonjen. Od konačne propasti spomenik je spasio prof. dr. Antun Bauer, osnivač i dugogodišnji ravnatelj Glijptoteke koji je razmontirane dijelove spomenika dao unijeti u podrum te muzejske institucije. Spomenik je ponovno vraćen 16. listopada 1991., dakle na njegov rođendan.³⁹

³⁹ Anđelko Mijatović, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990., str. 132. – 136.

18. ZAKLJUČAK

I prije nego je Jelačić imenovan hrvatskim banom uživao je velik ugled, ne samo kod svojih sunarodnjaka, a naročito u krugovima hrvatskih preporoditelja, već i kod većine uglednih europskih vladara. O njegovu ugledu svjedoči velik broj pjesama napisane njemu u čast te sjećanja suvremenika. Jedna je od rijetkih hrvatskih povijesnih osoba koja je bila izložena napadima, prije svega od velikomađarskih krugova i njihovih simpatizera. I Hrvati su također prigovarali Jelačiću, i to nakon proglašenja Oktroiranog ustava 1849., iako je otezaao s njegovim objavljivanjem. Isto tako, spočitavali su mu i to što nije prije polaska u rat protiv Mađara tražio jamstva za hrvatsku autonomiju i što je u ratu nastupao pod carskom zastavom. No, neprijeporna je činjenica da je Jelačić kao Hrvat osjećao jedno, a kao podređeni je morao izvršavati drugo. Svi pokreti nastali u revoluciji 1848. godine su stali uz bečki dvor. U suprotnom, da je Jelačić stao uz mađarski pokret, to bi vjerojatno dovelo do uništenja hrvatske političke samostalnosti i mađarizacije. Pristajanje uz mađarski pokret donijele bi banu i izdaju srpskog naroda u Vojvodini, koji je ionako bio prepušten mađarskoj samovolji. Za svoga državničkog i vojničkog djelovanja učinio je sve što je bilo u njegovoj moći, ne samo za Hrvate nego i za druge slavenske narode koji su tada živjeli u Habsburškoj Monarhiji. Jelačićevim zalaganjem su u Hrvatskoj uspostavljeni politički, društveni, gospodarski, kulturni i crkveni odnosi koji su poslužili kao osnova za razvitak moderne hrvatske nacije. Vrtoglavo je započeo svoj uspon u činovima, častima i podvizima, ne samo u korist carstva kojem je služio, nego u prvom redu svog hrvatskog naroda i njegovih interesa. Od 31. listopada 1993. u Republici Hrvatskoj u čast bana Jelačića novčanica od dvadeset kuna nosi njegov portret.

19. LITERATURA

1. Horvat, Josip, Politička povijest Hrvatske, August Cesarec, Zagreb, 1989.
2. Mijatović, Anđelko, Ban Jelačić, Mladost, Zagreb, 1990.
3. Neustadter, Josip, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 1, Školska knjiga, Zagreb, 1994.
4. Neustadter, Josip, Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848., Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
5. Skupina autora, Habsburzi i Hrvati, Srednja Europa, Zagreb, 2003.
6. Skupina autora, Hrvatski biografski leksikon, Svezak 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2005.
7. Skupina autora, Povijest Hrvata, Svezak 2, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
8. Šokčević, Dinko, Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata, P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2006.